

Zece zile la expoziția „Un Mileniu pe Cursul Superior al Târnavei Mari” sau restauratori din Ungaria și România colaborând la realizarea expoziției permanente a Muzeului „Molnár István” din Cristuru Secuiesc

B. Perjés Judit – Domokos Levente – Puskás Katalin

1. Introducere¹

Expoziția cu titlul „Un Mileniu pe Cursul Superior al Târnavei Mari” s-a deschis pe 7 august 2009, cu ocazia aniversării a 550 de ani de la prima atestare documentară a orașului Cristuru Secuiesc. Expoziția a fost realizată pe aproximativ 140 m², organizată pe opt săli, dintre care cinci prezintă vestigii arheologice, două sunt dedicate istoricului orașului, trecerea între cele două tematici fiind realizată de o sală unde au fost expuse veșmintele funerare provenind din cripta familie Matskási.

Expoziția arheologică urmărește istoricul zonei cursului superior al Târnavei Mari de la neolitic până la perioada medievală târzie. Exponatele au ajuns în colecție pe mai multe căi: din săpături de salvare, de pe șantiere arheologice exhaustive, ca donații, respectiv din Colecția Gimnaziului Unitarian.

Informarea vizitatorilor se realizează prin listele vestigiilor afișate lângă vitrine, respectiv prin panourile descriptive în limbile maghiară, română și engleză afișate pe pereți. Secțiunea prezentând istoricul orașului a fost alcătuită astfel, încât să se lege organic de secțiunea arheologică. Istoricul orașului este prezentat în două săli: în prima sală s-a amenajat un interior de cameră burghez-nobiliară specifică mijlocului de secol 19, în timp ce în cea de a doua sală s-a încercat reevocarea atelierului fotografului Nagy Béla care a locuit și și-a desfășurat activitatea în oraș între anii 1926 și 1969.

Pregătirile expoziției au început în anul 2008, când s-a compus planul tematic al expoziției, s-a alcătuit lista obiectelor de expus, pe urmă s-au înaintat o serie de proiecte de finanțare² pentru a obține fondurile necesare. Între timp s-a început pregătirea pentru expunere a sălilor care funcționau drept depozit al materialului arheologic descoperit în ultimele două decenii.

Ne-am propus crearea unei expoziții moderne; având în vedere, însă, că atât pentru noi, cât și pentru firmele executante acesta a fost primul angajament de această anvergură, înainte de conceperea expoziției am vizitat pe rând expozițiile noi ale muzeelor din împrejurimi și de mai departe, „furând” ideile pe care le consideram aplicabile pentru planurile noastre. Colegii ne-au relatat cu sollicitudine problemele pe care le-au întâmpinat, deficiențele constatate ulterior, pe care noi le-am putut astfel evita. Desigur, am comis și noi greșelile noastre, și vom primi cu bucurie sesizarea acestora de către vizitatori, întrucât asta presupune că a parcurs cu mare atenție expoziția noastră.

Considerând dimensiunile acestei expoziții, nu am fi putut s-o realizăm doar din forțe proprii. Pe lângă cei patru angajați ai muzeului, și anume: muzeografele Sándor-Zsigmond Ibolya și Luka Zsuzsanna, restauratorul Domokos Levente și arheologul Körösfői Zsolt, echipa a fost întărită și de alți specialiști. La pregătirea obiectelor pentru expunere a contribuit o echipă de cinci restauratori din Ungaria: Bakayné Perjés Judit, Fáy Balázné, Hugyeczné Rektorik Éva, Puskás Katalin, Váczi Karin, și alături de ei doi studenți de la Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu, specializarea conservare-restaurare: Szappanyos Tünde és Máthé Zsolt.

Am dori să mulțumim pe această cale pentru munca de valoare inestimabilă depusă de către Sándor-Zsigmond Dénes și Kecskés Dénes Attila, care ca meșteri buni la toate ne-au sprijinit în orice activitate, precum și de către Patakfalvi Emőke, Radakovic Marina, Derzsi Csongor și Mátyás (foto 39).

Trebuie să exprimăm mulțumiri speciale pentru meritele lui Székely Attila în realizarea acestei expoziții. Majoritatea obiectelor prezentate în expoziția de arheologie au fost găsite în săpăturile arheologice conduse de nenea Attila. Totodată, dânsul ne-a sprijinit cu sfaturi și observații utile în organizarea expoziției, atât în cursul proiectării acesteia, cât și în timpul realizării propriu-zise.

Suportul financiar al expoziției a fost asigurat în primul rând de Consiliul Județului Harghita, respectiv de Primăria Orașului Cristuru Secuiesc, alături de majoritatea consiliilor locale ale comunelor din zonă: Săcel, Șimonești, Porumbeni-Mari, Atid și Secuieni. Pe lângă aceste surse, un procent însemnat al costurilor lucrărilor de execuție a fost acoperit din proiecte de finanțare, din

¹ Mulțumim pe această cale arheologului Körösfői Zsolt, autorul acestei introduceri, care a condus a coordonat realizarea acestei expoziții.

² Finanțarea restaurării obiectelor expuse, costul materialelor și a aparatului necesare a fost asigurată de finanțarea nerambursabilă obținută printr-un proiect de finanțare depus la Colegiul Profesional Muzeal al Fondului Național Cultural din Ungaria. Derularea financiară a proiectului a fost asumată de Organizația Muzeală a Consiliului Județean Bács-Kiskun din Kecskemét (Ungaria). Mulțumim ambelor instituții pentru sprijinul acordat.

fondurile proprii ale muzeului, precum și din contribuția financiară a unor firme, fundații, instituții și persoane private din Cristuru Secuiesc.

Expoziția noastră este în prezent singura expoziție permanentă de arheologie din județul Harghita. Realizarea unei asemenea expoziții, exigente atât profesional cât și din punct de vedere al aspectului vizual, într-un mic muzeu orășenesc a fost posibilă doar prin angrenarea a numeroase persoane private, conducători și întreprinzători locali; la construirea expoziției au contribuit numeroși specialiști și voluntari, prieteni ai muzeului.

Prezentul articol va prezenta în continuare o scurtă descriere a restaurării, respectiv re-restaurării obiectelor expuse, restaurate total sau parțial, sau conservate prin minimă intervenție.³

2. Ceramica⁴

Piese de ceramică propuse spre expunere purtau urmele unor intervenții anterioare realizate în diferite perioade istorice, respectiv de foști restauratori ai muzeului. Pentru a satisface, deci, cerințele noii expoziții s-a impus restaurarea lor parțială sau totală.

Printre completările anterioare au fost unele grosiere și necorespunzătoare sau altele frumoase, totuși, nepotrivite. Cel mai mare volum de muncă a fost necesar în cazul cahlelor medievale completate cu gips alb. Completările vaselor și cahlelor nesmalțuite s-au retușat cu pământuri sau culori tempera apoase (foto 1-3). Pentru a obține suprafețe asemănătoare celor originale, retușul cahlelor smalțuite s-a realizat cu culori de apă de nuanță potrivită, la care s-a adăugat cantitatea de Plextol⁵ impusă de luciul smalțului original. În cazul pieselor mai uzate luciul șters al smalțului s-a obținut prin tamponarea cu pensule și tamponare de vată. Astfel s-a reușit realizarea unui aspect unitar al suprafețelor originale și celor de completare (foto 4-6).

3. Piese metalice din secolele 12–13

Obiectele metalice de secol 12-13 au fost descoperite în 1981, cu ocazia construirii cartierului Kossuth din Cristuru Secuiesc⁶, printre vestigiile unei case de locuit arse. Casa este datată la sfârșit de secol 12 – început de secol 13. Distrugerea ei este legată fie de invazia tătară din 1241, fie de luptele de graniță dintre secui și sași, fapt confirmat de

urmele de violență prezentate de osemintele găsite în sit⁷. Conform observațiilor arheologilor, casa a fost jefuită cu puțin timp după incendiu, sustrăgându-se obiectele mai valoroase. Din bogatul ansamblu de obiecte ajunse în patrimoniul muzeului, piesele care s-au putut identifica au fost inventariate, cele puternic corodate, neidentificabile au fost împachetate cu grijă, fără a fi însă în prealabil conservate. Dintre cele 36 de piese de fier 8 au fost conservate și restaurate⁸ între 1994–1995, fiind acoperite cu un strat gros de rășină sintetică, care le conferea un aspect lucios, artificial (foto 7, 8). Acest strat s-a dovedit a fi salvator; numai unul din obiectele astfel tratate a prezentat semne ulterioare de coroziune. În schimb, în cazul pieselor rămase, în mod regretabil, neconservate, s-au observat – în ciuda ambalării și depozitării atente – desprinderi în straturi datorate proceselor de coroziune evolutivă ce au redus miezul metalic al acestora (foto 9).

Conservarea acestor obiecte a devenit posibilă prin sprijinul Fondului Cultural Național (Budapesta) și al Ministerului Culturii din Ungaria. Cu finanțările acordate de aceste instituții s-au achiziționat dotările necesare unui laborator de restaurare metale corespunzător. Aparatelor astfel obținute – un aparat de microsablare, un polizor de mână și alte instrumente destinate curățării uscate, fără utilizare de substanțe chimice, a pieselor metalice – au facilitat curățarea, conservarea și redarea pentru circuitul expozițional a unor piese cu stare de conservare precară.

Pe baza stării de conservare obiectele metalice propuse pentru expunere au fost sortate în trei categorii:

- a) stare de conservare bună, cu miez metalic sănătos
- b) stare de conservare precară, cu miez metalic redus
- c) stare de conservare bună, dar fără miez metalic

Din grupa a) prezentăm un clește de turnare pentru gloanțe din secolul al 16-lea (foto 9-10). Piesa a fost descoperită împreună cu alte obiecte cu ocazia săpăturilor din 1980⁹. Curățirea s-a efectuat cu freza dentară, respectiv cu aparatul de microsablare, continuând apoi cu metoda Krefting.¹⁰ Ca electrolit s-a folosit soluție de NaOH 5 %, ca electrod o bandă (folie) de aluminiu. După curățire până la eliminarea clorurilor, piesa a fost uscată în etuvă, apoi a fost pasivizată cu o soluție de tanin 10 % și uscată din nou. La urmă s-a aplicat un strat protector de unsoare

³ J. M. Cronyn: Régészeti leletek konzerválásának alapjai (Bazele conservării vestigiilor arheologice). MNM 1996. pp. 20-21. Traducerea în limba maghiară: Timárné Balázs Ágnes.

⁴ Restaurarea obiectelor ceramice a fost realizată de Hugyeczné Rektorik Éva.

⁵ Plextol B500: dispersia apoasă, fără adaos de plastifianți, a unor copolimeri acrilici.

⁶ Benkó Elek: A középkori Keresztúr-szék régészeti topográfiája. (Topografia arheologică a ținutului medieval al Cristurului) În *Varia Arheologica Hungarica V*. Redigat Csanád Bálint. Budapest, 1992. p.166-170. (22/1t Cartierul Kossuth Lajos II).

⁷ Comunicarea verbală a lui Székely Attila.

⁸ Restaurare efectuată de Janitsek András, restaurator la Muzeul Național de Istorie Cluj-Napoca. Vezi: procesul verbal de restaurare din 28.09.1994.

⁹ Benkó Elek: A középkori Keresztúr-szék régészeti topográfiája. (Topografia arheologică a ținutului Cristurului medieval). În *Varia Arheologica Hungarica V*. Budapest, 1992. p. 160. (22/1g Str. Scolii 27. – lotul Școala Generală nr. 1), p. 79. Fig. 9.

¹⁰ Proces electrochimic fără sursă exterioară de alimentare. Schlager Károlyné: A múzeumi fém műtárgyak állagvédelme. (Conservarea obiectelor muzeale din metal). În *Múzeumi Műtárgyvédelem*, 1970. KMI Muzeológiai Technológiai Osztálya, Budapest, pp. 100-101. și Séd Gábor: Régészeti eredetű féműtárgyak tisztítása, konzerválása. (Curățirea, conservarea pieselor arheologice din metal). În *Múzeumi Restaurátor és Módszertani Központ*, Budapest, 1979. p. 25.

pentru arme KK18,¹¹ diluat cu White spirit ca să pătrundă și în fisuri. S-a pensulat de 2 ori, surplusul fiind îndepărtat după încălzire prin ștergere.

Curățarea pieselor din celelalte două ar fi fost imposibilă fără aparatul de microsablare. Transformarea lentă în pământ a fierului instabil în oxizi stabili a asigurat păstrarea formei originale a obiectelor care s-a putut reda cu ajutorul aparatului de microsablare, a polizorului de mână, a frezei stomatologice și cu multă răbdare. Aparatul de microsablare s-a putut folosi cu precizia unui bisturiu. La microsablare s-a folosit nisip de cuarț de la Aghireș cu dimensiunea particulelor între 0,4–0,8 mm. Presiunea folosită a fost variată între 1,5–6,3 bari. Gradul de curățare s-a putut regla alternând capetele de pulverizare noi, având orificii cu diametrul de 4 mm, cu capete de pulverizare uzate, având orificii lărgite la 5-6 mm, respectiv prin utilizarea nisipului de diferite granulații.

Piese foarte corodate și fragilizate au fost mai întâi impregnate cu Paraloid B72¹² cu concentrația de 3 % în diluant nitro. Suprafețele rupturilor au fost curățate și apoi lipite provizoriu cu adezivul UHU Hart.¹³ După aceste tratamente s-a putut trece la curățarea propriu-zisă, adică la îndepărtarea stratului gros de oxizi. Impregnarea s-a repetat de mai multe ori la nevoie. După terminarea curățării, la lipirea finală s-a folosit Uverapid 20, rășină epoxidică care a fost colorată cu pigmenți pe bază de oxizi de fier.

3.1 Căldare de cupru

Piesa face parte din grupa b) a obiectelor cu stare de conservare precară, cu miez metalic redus. Vasul datat din secolul 17, a fost găsit cu ocazia consolidării fundației turnului bisericii reformate construite la începutul secolului al 19-lea. Piesa servea probabil la un moment dat pentru adunarea apei de ploaie.¹⁴ Vasul confecționat dintr-o singură tablă de cupru nu prezintă urme de îmbinare. Piesa a ajuns în muzeu în stare de degradare foarte avansată. Interiorul și exteriorul vasului au fost acoperite de un strat gros de coroziune; pe suprafața interioară praful și nisipul, aduse de ploi, s-au cimentat în stratul de coroziune (foto 12). Fundul vasului a fost tăiat. Căldarea deformată a fost în multe locuri perforată de coroziune, s-a fisurat, s-a rupt, iar marginile rupturilor s-au răsfrânt.

În lipsa unei căzi de imersare de dimensiuni potrivite, precum și din considerente de economie, în locul tratării concomitente a întregii suprafețe curățirea s-a făcut prin aplicări locale de comprese cu solvenți. S-a preparat o pastă de curățire dintr-un agent de complexare amestecat cu carboxi-metil-celuloză¹⁵ gelificată cu apă. Cu această pastă s-au făcut mai multe teste de solubilizare, renunțân-

du-se la soluțiile apoase de Selecton B2¹⁶ cu concentrații între 3% și 5%, rezultatele obținute cu acesta considerându-se nesatisfăcătoare. În final s-a aplicat o soluție apoasă de Selecton B2 cu concentrația de 10 %, la care s-a mai adăugat 0,02 % de sulfat de alcool gras, o substanță tensio-activă cu menirea de a mări efectul de curățire a amestecului. Această pastă s-a putut întinde cu ușurință pe suprafața de curățat, dar trebuia să fie acoperită cu o folie din material plastic pentru a preveni uscarea sa prea rapidă. Tratamentul a fost aplicat de 2 ori; astfel s-au îndepărtat murdăria superficială, clorura de cupru și, parțial, produșii de coroziune, dar nu și nisipul cimentat. Piesa a fost spălată cu apă distilată, apoi s-a testat metoda Krefling folosind ca electrolit o soluție de NaOH 10 % în apă distilată, cu adaos de carboxil-metil-celuloză pentru ai conferi consistența mierii. Peste pasta întinsă s-a aplicat o folie de aluminiu, având grijă să se asigure contactul metalic dintre folie și cupru. Datorită consistenței soluției de electrolit, reacția a fost lentă, dar cu rezultate bune. Soluția de electrolit epuizată s-a putut îndepărta împreună cu folia de aluminiu ca un film. Viteza reacției a fost mărită prin aplicarea mai multor straturi de folie de aluminiu. După ce toată suprafața vasului a fost curățată în acest fel, ea a fost spălată cu apă distilată, uscată și patinată cu polisulfură de potasiu (Hepar sulfuris, ficat de pucioasă).

Lipirea fisurilor și completarea lipsurilor s-a realizat cu adeziv bicomponent Uverapid 20¹⁷, colorat cu pigmenți pe bază de oxizi de fier. Piesa a fost lustruită cu o cârpă de bumbac și tratată cu unsoare de arme. Tratamentul final a scos la iveală motivul de rozetă cu șase petale¹⁸ realizată prin batere pe fundul vasului, anterior acoperit de straturi de depuneri.

În final piesa nu a putut fi inclusă în expoziția permanentă din lipsă de spațiu (foto 13).

4. Lemnul

4.1 Găleată de lemn

Găleata de lemn a fost descoperită împreună cu alte vestigii ale unei fântâni datând din secolul 14; materialul lemnos parțial carbonizat al acesteia a fost spălat, apoi uscat în nisip timp de mai multe săptămâni, și în final depozitat în saci de hârtie. Nu s-au făcut intervenții de consolidare sau de prevenire a biodegradării. La începutul anilor 1990, pentru a trata atacul fungic apărut pe doagele

¹¹ Conține inhibitori.

¹² Copolimer pe bază de acrilat de metil și metacrilatul de etil.

¹³ Acetat de metil (50-100%), nitrat de celuloză (25-50%), acetat de butil (2,5-100%). Fabricant UHU GmbH, Bühl (Baden).

¹⁴ Comunicarea verbală a lui Székely Attila.

¹⁵ Carboxil-metil-celuloză, fabricant Magyar Viscosagyár, Nyergesújfalu.

¹⁶ Dihidratul sării disodice a acidului etilen-diamin-tetraacetic (EDTA sau Complexon).

¹⁷ Uverapid 20 A+B. Componenti: Component A: produsul de reacție al 4,4 izopropiliden-difenolului cu 1-clor-2,3 epoxipropanul > 95%. Component B: 2-piperazin-1-il-etil-amină 22-27%, 4 nonilfenol 22-27%.

¹⁸ Intervențiile de conservare-restaurare pe obiecte au relevat mai multe particularități interesante ale tehnicii de realizare și de decorare ale acestora, pe lângă însemne de meșter și elemente decorative s-a descoperit de exemplu pe vârf de săgeată motivul soarelui (sau al unei stele) (probabil însemnul unei dinastii).

găleții, acestea au fost impregnate cu Xylamon¹⁹, iar după uscare au fost reambalate (foto 14).

În timpul depozitării, pe elementele găleții au apărut eflorescențe albe de săruri, ce au fost îndepărtate cu grijă de pe elementele pregătite pentru restaurare cu ajutorul unei perii din rădăcină. După aceea a urmat consolidarea elementelor cu soluție 3-5% de Paraloid B72 în diluant nitro. În cursul consolidării s-au putut atenua și deformările doagelor. Fundul găleții fiind foarte deformat nu s-a încercat aplatizarea acestuia, ci a fost înlocuit cu unul nou, iar cel original a fost expus lângă găleată (foto 15). Pe obiect se puteau vedea clar urmele a trei cercuri, motiv pentru care doagele găleții au fost fixate cu cercuri noi confecționate din nuiele de alun²⁰ (foto 16).

4.2 Reconstrucția fântânii

Fântâna, datând din secolele 14-15, a fost descoperită în timpul lucrărilor la fundația unui centru comercial din fața cinematografului Arta din Cristuru Secuiesc.²¹ Partea superioară a fântânii (care pornea de la baza fostei gropi de lucru) a fost captușită cu elemente îmbinate din lemn, iar partea inferioară – în formă de butoi – cu piatră. Prin asamblarea elementelor păstrate s-au putut constata următoarele: căptușeala de lemn, cu diametrul de 1m, a constituit diametrul original al fântânii, care s-a redus la 62 cm. Se presupune că diametrul original a continuat să scadă, întrucât pe elementele superioare de căptușeală sunt vizibile încreștări menite a se îmbina cu următoarea pereche de bârne de căptușeală, respectiv vestigiile mai conțin alte fragmente de lemn, care nu au putut fi încadrate. Căptușeala de lemn a fost dublată pe exterior cu pietre plate, pentru a împiedica pătrunderea pământului în fântână. Conform relatării verbale a restauratorului Molnár Kálmán, după spălare, elementele de lemn au fost uscate în nisip, iar după uscarea completă, elementele fără numerotare sau cotă au fost depozitate într-o clădire adiacentă. După observare atentă s-a putut constata că perechile de elemente de căptușire poartă însemne potrivite pe pereche, acestea indicând orientarea spre gura fântânii a elementelor cu dimensiuni descrescânde, așadar fântâna avea original o formă de piramidă trunchiată, și nu cilindrică cum a fost reprezentată anterior.²²

Curățirea a fost realizată cu spuma unei soluții apoase de 0,05% de sulfat de alcool gras. Nu a fost nevoie de consolidare, întrucât lemnul de stejar s-a păstrat în stare bună. În timpul curățirii s-a observat că la construire/îmbinare s-au folosit lemne de o calitate inferioară. În zona

de alburn a lemnului se regăsesc urmele unor camere larvare de insecte de 4-5 cm.²³ La reasamblarea fântânii am observat lipsa perechii a două elemente, pe care le-am completat din lemn de stejar vechi (foto 17).

În scop preventiv lemnul a fost tratat cu soluție de Biokomplex 5%²⁴. După curățirea și conservarea elementelor lemnoase s-a realizat din polistiren expandat „Hungarocell” o imitație a pământului înconjurător. Suprafața acesteia a fost învelită cu adeziv de faianță pentru exterior, colorat cu culori de pământ, apoi s-a marcat prin lipirea unor plăci de piatră nivelul de călcare stabilit conform releveelor. Această instalație prezintă fântâna în secțiune transversală în momentul decopertării, pentru ca vizitatorul să-și poată forma o imagine despre structura acesteia. Iluzia apei din fântână s-a creat cu o placă de sticlă pictată.

4.3 Poarta de țintirim²⁵

Poarta de stejar a cavoului bisericii unitariene din Gălățeni, datând din 1694, a ajuns în colecția muzeului în 1952. Conform fișei obiectului: „...bazele stâlpilor porții au putrezit, dar traversa superioară a porții și coturile de îmbinare cu capete de dragon sculptate s-au păstrat intacte...” Pe fișă au fost notate și dimensiunile porții: înălțimea, fără acoperiș, 2,25 m, lățimea 2,1 m, deschiderea 1,4 m. În anii 1960, pe baza unor date azi necunoscute, s-a realizat reconstrucția stâlpilor și a unui acoperiș mai vechi. În cadrul colecției din aer liber a muzeului, poarta a fost mutată de mai multe ori, de fiecare dată înlocuindu-se soclurile stâlpilor. Pe lângă înlocuirea soclului, suprafața porții a fost tratată și cu ulei de in, ceea ce a produs degradări însemnate. Uleiul de in aplicat în straturi groase, nediluat, fără adaos de sicativi, a format pe suprafața lemnului o peliculă care în urma radiațiilor solare a devenit rugoasă, favorizând depunerea prafului și prin uscare cauzând degradarea fibrelor de lemn de la suprafață (foto 18). Comparând starea de conservare consemnată de fotografiile vechi²⁶ cu starea actuală a obiectului se poate observa fără echivoc gradul degradărilor care au avut loc. O deteriorare drastică a survenit în 2001 când, în timpul unei furtuni, creanga unui copac a rupt îmbinările porții, slăbite din cauza atacului fungic. În urma acestui accident acest obiect rar și valoros a fost demontat și de-

¹⁹ Schmid, Rhyner AG, Lack-und Farbenfabrik, 8134 Adliswil-Zürich

²⁰ Reconstituirea cercurilor din nuiele de alun s-a realizat pe baza datelor comunicate de Domokos András.

²¹ Salvarea vestigiilor au fost realizată de Székely Attila și Ughy István, desenele au fost realizate de István Ughy.

²² Benkő Elek: A középkori Keresztúr-szék régészeti topográfiája (Topografia arheologică a scaunului medieval Cristur). Varia Archeologica Hungarica V. Budapesta, 1992. pp. 164-165., Piața Libertății/ Piața Centrală nr 52. – Cinematograf/Centru comercial.

²³ Identificarea esenței lemnoase a fost făcută de Babos Rezső, expert biologic. Camerele larvare aparțin insectei *Lucanus cervus*, răspândit în pădurile de stejar, mai ales în stejarii mai bătrâni.

²⁴ Compoziția substanței Biokomplex : 2-(2-metoxietoxi)etanol 1,96%, 2-(tiocianometiltio)-benziazol (80%)-(TCMTB) 1,27%, deltametrin 0,0125%, distribuitor Abies Transsylvania SRL, Sighișoara.

²⁵ Țintirimul este complexul îngrădit situat într-un punct mai înalt al vechi așezări, compus din cimitirul vechi din jurul bisericii medievale și celelalte construcții, la care intrarea se făcea prin poarta țintirimului.

²⁶ Fotografii ale obiectului s-au găsit – în afara fișei obiectului – doar în cartea intitulată „Nyitott kapuk. A Maros, Nyárád és Kis-Küküllő vidékének faragott kiskapui”. Porți deschise. Porțile sculptate ale regiunii Mureș-Niraj-Târnava Mică. Fotografii realizate de: Kútvoľgyi Mihály. Editura Európa Könyvkiadó, Budapesta, 1987. foto nr. 100.)

pozitat în siguranță. După diferite teste de solubilizare²⁷ suprafețele de lemn originale degradate au fost curățate cu Szuperkromofág (un decapant comercial pe bază de diclorometan și metanol, n.t.) care a dizolvat atât stratul de ulei de cât și stratul de depuneri de murdărie, pe alocuri cu o grosime de câțiva mm; depunerile astfel înmuiate au putut fi îndepărtate de pe suprafață cu ajutorul unor cuțitașe de lemn, vată și perie de rădăcină, iar din fisuri, cu instrumente stomatologice și bețișoare de lemn (*foto 19*). În timpul curățirilor diferența în starea de conservare a diferitelor porțiuni ale obiectului a însemnat un surplus de dificultate, întrucât în unele zone depozitele de praf erau adânc pătrunse între fibre, în timp ce în alte zone erau doar depuneri superficiale. În zonele cu atac fungic a fost nevoie de o atenție sporită datorită friabilității acestora. Picioarele reconstruite anterior au fost curățate cu spuma soluției apoase de detergent și cu soluție apoasă 3% de Selecton B2 (agent de complexare). Consolidarea zonelor fragilizate de mucegai și a fisurilor s-a efectuat cu o soluție de Paraloid B72 în diluant nitro, mai întâi de 3% , apoi de 10%.

După curățire, lipsurile au fost completate cu lemn de stejar cu aspect potrivit originalului. Completările au fost „îmbătrânite” prin erodare cu aparatul de microsablare și cu perii de sârmă, astfel ca suprafața lor să armonizeze cu suprafețele originale. După băițuire ele s-au fixat pe original prin lipire cu adeziv²⁸. Reconstituirea acoperișului a fost realizat pe baza unor analogii, luând în considerare urmele vechi de îmbinare. La expunere cele trei elemente principale ale porții au fost fixate separat pe structura construită în acest scop, în așa fel încât fiecare să-și susțină doar greutatea proprie (*foto 20*).

4.4 Mobilierul²⁹

Și în cazul acestor obiecte, sarcina noastră a fost de a le aduce într-o stare în care pot fi expuse. Mobilierul expus (o masă, un fotoliu și un dulap cu două uși³⁰) a fost realizat în secolul 19, o perioadă interesantă și foarte diversă stilistic a istoriei mobilierului. Arta mobilierului s-a adaptat la schimbările relațiilor sociale, politice și economice. Odată cu apariția și consolidarea burgheziei, a apărut în scurt timp și cerința pentru mobilierul durabil, practic și comod. S-au răspândit materialul lemnos deschis la culoare, interioarele s-au simplificat, au devenit mai intime.

Masa este din lemn de brad, și a fost decorată cu furnir din nuc și arțar. Fiind executată foarte exigent, aceasta da-

tează probabil de la începutul secolului al 19-lea. Picioarele sale masive, sculptate sunt așezate pe un soclu triunghiular, arcuit. Foaia poligonală a mesei este decorată cu intarsie, pe mijloc având incrustații din sidex. Intarsiile au un desen fin, reprezentând o ornamentică florală.

Fotoliul este o piesă tipică Biedermeier, realizată la mijlocul secolului. Esența lemnoasă folosită este bradul, acoperit cu furnir din nuc, rezemătoarele pentru brațe fiind decorate cu o intarsie din rădăcină de plop. Picioarele, spătarul și rezemătoarele pentru brațe sunt puțin arcuite, suprafața de șezut, spătarul și rezemătoarele pentru brațe sunt tapițate. Suprafața de șezut se poate demonta.

Dulapul cu două uși este susținut de picioare rotunde („pogăci”), ancadramentul ușilor este în linie arcuită. Inițial, dulapul a fost acoperit de furnir, peste care proprietarul de odinioară a pictat ornamentele vizibile astăzi.³¹ Pictura aplicată este interesantă din punct de vedere cultural, dar nu reprezintă o valoare artistică. Corpul dulapului a fost executat din lemn de brad și furnir de nuc. Ușile sunt acoperite la exterior cu furnir de nuc, iar în interior furnir de plop. Piesa datează, probabil, din ultima treime a secolului al 19-lea.

Menționarea perioadei de fabricare a pieselor de mobilier se consideră importantă, deoarece ele prezintă diferențe calitative însemnate. În timp ce masa este o piesă de calitate deosebită, dulapul provine deja din perioada producției în masă.

Toate cele trei piese de mobilier au ajuns în atelierul de restaurare într-o stare foarte deteriorată. Prezintă în mai multe locuri fisuri longitudinale, diferite decolorări, halouri de apă, desprinderi și lipsuri ale furnirului, precum și urme ale unor intervenții necorespunzătoare. Ele au fost lăcuite în mai multe rânduri cu lacuri diferite. Se putea constata la prima vedere că suprafețele originale erau ori într-o stare foarte degradată, ori chiar distruse complet.

Curățirea superficială, consolidarea structurală și completarea lipsurilor de furnir au început înainte de sosirea restauratorilor invitați, fiind coordonat prin consultații îndelungate zilnice prin internet.

Suprafața mesei, lăcuită în repetate rânduri, era pătată. Unul din straturile aplicate anterior s-a îngălbenit de-a lungul timpului, a devenit opac și a ecranat aproape total desenul frumos al lemnului. De aceea s-a hotărât îndepărtarea straturilor de lac. Acestea au fost înmuiate³² și îndepărtate mecanic. După curățire suprafața s-a lustruit (*foto 29*).

Finisajul original al fotoliului era foarte uzat. Furnirul lipsea în mai multe locuri, suprafața era acoperită de numeroase zgârieturi și ciupituri. Unde era necesar, suprafața s-a netezit prin aburirea zonelor denivelate și s-au completat lipsurile mai mici și mai mari. După aducerea la nivel, completările s-au adus la nuanța potrivită. S-a păstrat stratul de lac original, lustruindu-se doar zonele

²⁷ Testele, respectiv restaurarea porții s-au realizat conform îndrumărilor date de restauratorii Kovács Petronella și Mihály Ferenc.

²⁸ Emfibois 863, producător: EMFI SA, Franța. 3 Rue Ettore Bugatti BP 40030. Compoziție: dispersie apoasă de polimeri

²⁹ Mulțumim restauratorului Váczi Karin pentru ajutorul acordat la scrierea acestui capitolul

³⁰ Mobila a fost realizată de contele Haller József (1818–1889) drept cadou de nuntă pentru fiica sa Haller Berta, cu ocazia căsătoriei cu baronul Kemény Béla. Contele a fost un gospodar multilateral, care ocazional efectua lucrări de tâmplărie în atelierul propriu.

³¹ Pe fața interioară a ușilor au fost reprezentate stemele familiilor Kemény și Haller unite prin căsătorie.

³² Solventul folosit la emolierie: alcool denaturat.

de completare. La cererea muzeografului, fotoliul a fost retapițat cu o stofă nouă, dar în stilul celei originale³³ (foto 22-24).

Dulapul a fost în cea mai gravă stare de degradare, pe de o parte datorită tehnicii vicioase de fabricare pe de altă parte, din cauza repetatelor intervenții neadecvate. Legăturile structurale au slăbit, s-au rupt, motiv pentru care au fost reparate cu cuie. În urma șlefuirilor din cursul intervențiilor precedente, grosimea furnirului a ajuns de grosimea hârtiei, pe alocuri devenind vizibil și lemnul de bază. S-a încercat mascarea fisurilor și a lipsurilor cu un chit deschis la culoare deschisă, care în mai multe locuri a fost aplicat foarte grosier. Acest material a căzut din mai multe fisuri. Suprafețele pictate au fost lăcuite în strat gros. În cazul unor obiecte atât de degradate nu se pot face prea multe: scopul propus a fost salvarea și documentarea informațiilor păstrate și redarea aspectului estetic. De aceea, s-au îndepărtat toate chituirile anterioare, s-au aplicat un retuș în zonele care impuneau acest lucru și suprafața dulapului s-a lustruit din nou (foto 28).

5. Textile

5.1 Textilele din cripta Matskási

Cripta familiei Matskási, datând din secolul al 19-lea³⁴, a fost descoperită cu ocazia renovării bisericii parohiale romano-catolice, în perioada 1968-1971 (foto 29).

Din sicriile foarte deteriorate găsite cu această ocazie s-au salvat mai multe piese textile, care au fost depozitate la muzeu (foto 30). Lemnele sicriilor au fost arse, osemintele reînmormântate în cimitirul vechi din Timafalva, unde se odihnesc și ceilalți membri ai familiei.

Familia Matskási a fost o familie renumită în Cristuru Secuiesc în secolele 18-19. Matskási Lajos (decedat în 1861) a fost jude al scaunului Odorhei, soția lui a fost contesa Haller Katalin (decedată în 1863), amândoi fiind înmormântați în criptă până în 1900. Dintre copiii lor, M. Lajos jr. și M. Krisztina, soția baronului Gamerra Gusztáv, și-au petrecut toată viața împreună cu familiile lor în Cristuru Secuiesc (denumit pe atunci Szitáskeresztúr) și sunt înmormântați tot acolo. Cele două fete ale lui M Lajos, Olga și Claudia, respectiv fiul Krisztinei, G. Alfred, se odihneau și ei în criptă. Krisztina a fost deja înmormântată, în 1904, în cimitirul din Timafalva.³⁵ Soțul Krisztinei, baronul Gambamari Gamerra Gusztáv, de origine italiană, a avut diferite funcții importante în conducerea orașului.

În urmă cu șase ani s-a început curățirea primară a fragmentelor de îmbrăcăminte șifonate, deshidratate, alipite unele de altele. După curățire s-au descoperit, alături de câteva fragmente textile neidentificabile, cămăși mortuare din mătase, fragmente de dolman, un fular/ o eșarfă,

o bonetă colorată, tricotată mecanic și o perniță mortuară din mătase cu resturi de talaș ca umplutură.³⁶

Piese asemănătoare bonetei și perniței s-au descoperit în cripta familiei Fehér din Vác. Acele bonete mortuare erau lucrate din lână deschisă la culoare, având vârf și cu ciucure relativ lung.³⁷

După curățirea primară din 2004 piesele au fost depozitate întinse pe verticală, dar din lipsă de spațiu, ulterior s-au șifonat din nou, motiv pentru care s-a impus o nouă netezire a cutelor și șifonărilor mai profunde, realizată cu burete umed. Fragmentele au fost prinse în ace entomologice sau presate cu plăci de sticlă până la uscarea totală. Panglicile fundelor decorative ale cămășilor au fost aranjate pe suluri din hârtie de filtru. Hârtia a avut rolul de a absorbi apa în exces din textilă, astfel, după uscare panglicile nu s-au mai alipit (foto 31).

Fragmentele textile au fost consolidate pe suport. Cămășile au fost fixate pe o țesătură subțire din bumbac, vopsită în nuanța mătăsii. Astfel, lipsurile cămășilor nu deranjează vizual. În cămăși s-a introdus ca umplutură de susținere un material denumit Friz³⁸ care prin textura sa moale sugerează corpul uman de odinioară. Baza și gâtul cămășilor s-a însăilat pe suport.

Fragmentele dolmanului, dintr-un postav degradat și cu lipsuri, au fost consolidate pe un suport din flanelă vopsită în nuanța potrivită. Postavul uzat și noul material de susținere se completează frumos, conferind aspect unitar piesei. Fețele dolmanului au fost cusute pe suport cu pas înaintea acului.

De pe bonetă s-au îndepărtat mecanic resturile de larve de insecte. După curățire cu soluție de alcool apos, s-a recusut căptușeala din mătase desfăcută. Pentru a reda forma inițială a bonetei s-a confecționat un sul din hârtie neacidă, potrivit dimensional cu interiorul bonetei, care s-a umplut cu material Friz. Ciucurile decorative, confecționat din fir metalic, a fost impregnat³⁹. Fără acest tratament cercurile metalice ornamentale s-ar fi pierdut (foto 32).

Din cauza timpului scurt nu a fost posibilă restaurarea totală a pieselor. Astfel, s-au ales soluții ce corespund normelor etice ale conservării-restaurării și expunerii.⁴⁰ Rezultatul muncii depuse sunt următoarele piese expuse: 2 cămăși din cele 3 găsite, fața dolmanului, boneta și pernița mortuară (foto 33).

³³ Retapițarea fotoliului este opera Hugyeczné Rektorik Éva.

³⁴ B. Perjes Judit: Salvarea criptei Matskási și conservarea fragmentelor păstrate. În Anuarul Muzeului Molnár István. Cristuru Secuiesc, 2009. pp. 1-11.

³⁵ Crucea mortuară din fontă a lui Krisztina se află în expoziția permanentă.

³⁶ Talașul a fost identificat de Balázs József, restaurator la Muzeul Național al Ungariei, Departamentul de Metodică și Pregătire Profesională în Conservare. Prin această cale îi aducem mulțumiri. Talaș mixt din rășinoase: larice 45%, brad 30%, molid 25%.

³⁷ Ráduly Emil: 18. századi polgári viseletek (Porturi burgheze de secol 18). În Magyar Múzeumok (Muzeu Maghiare), 1996. nr. 2, p. 10-11.

³⁸ Friz: textilă nețesută, folosită mai ales pentru căptușirea paltoanelor.

³⁹ Impregnarea s-a realizat cu Paraloid B 67 (copolimer acrilic) dizolvat în amestec acetona-toluen în proporție de 1 : 9. Paraloidul B 67 se dizolvă în alcool, acetona și toluen. Distribuitor: Kremer Pigmente, Germania; În Ungaria (Budapesta): magazinul Szép Mesterségek.

⁴⁰ Járó Márta: Megelőző műtárgyvédelem a kiállításon (Conservarea preventivă în expunere). Múzeumi és állományvédelmi fizetek 3. (Caiete de Conservare Muzeala 3). Budapesta, 2005. p. 30-32.

6. Hârtia

Cea de-a doua secțiune a expoziției prezintă mărturii ale istoriei locale din perioada modernă. Astfel, în cea de a șasea sală, cu obiectele familiei Gyárfás, respectiv în a șaptea, care ne prezintă atelierul și activitatea fotografului Nagy Béla, printre exponate întâlnim și obiecte pe bază de hârtie. Conservarea și restaurarea acestora s-a desfășurat, de asemenea, în atelierul de restaurare improvizat în sala festivă de la etajul muzeului. Cu minimul de instrumentar și de materiale de care s-a dispus, s-au putut întreprinde doar cele mai necesare intervenții pe obiecte: curățiri, lipiri și în unele cazuri completări.

6.1 Artefactele pe bază de hârtie din fondul Nagy Béla

6.1.1 Cutiile pentru fotografii

Dintre obiectele din moștenire, organizatorii au ales pentru expunere cinci cutii care constituiau ambalajul comercial original al unor materii prime fotografice – negative pe sticlă și filme plane. Acestea au servit și la depozitarea ulterioară, de după procesare, a clișeelor. Cutiile erau murdare și rupte în mai multe zone. După curățirea uscată prin radiere, suprafețele stabile, tipărite au fost curățite prin aplicarea unor comprese pe bază de soluție apoasă de sulfat de alcool gras (substanță tensio-activă) și metil celuloză⁴¹; după curățire au fost lipite rupturile. La aceste obiecte a fost deosebit de important să nu se modifice starea lor dobândită în urma folosirii, caracterul lor uzat (foto 34, 36).

6.1.2 Fotografii înrămate

Au fost expuse două rame originale, formate din două plăci de sticlă alipite cu benzi de hârtie, la care, în afara curățirii uscate cu radiera a hârtiei, nu era necesară nici o altă intervenție, decât lipirea rupturilor. La acestea, respectiv la toate celelalte obiecte de hârtie s-a folosit un adeziv pe bază de metil-celuloză. Pe lângă cele două rame, în planul tematic al expoziției figurau și alte două fotografii, care s-au expus în rame asemănătoare celor originale, descrise mai sus, din plăci de sticlă alipite cu benzi de hârtie.

6.1.3 Panoul cu fotografii

Cea mai dificilă sarcină de restaurare a obiectelor pe bază de hârtie a constituit-o pregătirea pentru expunere a unui panou cu fotografii, cu dimensiuni de 60x90 cm. Înainte de a ajunge la muzeu, acesta a fost păstrat timp îndelungat într-un pod. Suprafața lui era murdară, iar cartonul, realizat prin suprapunerea prin cașerare a mai multor straturi de hârtie, era deformat, ondulat, cu halouri de apă și prezentând mai multe rupturi. Decorația sa pictată de mână era ștearsă, având lacune în mai multe locuri. În

schimb, fotografiile lipite pe panou s-au păstrat în stare surprinzător de bună (foto 41-42).

Fotografiile de tip argint în gelatină au fost lipite original cu clei, putând fi desprinse cu ușurință de pe suprafața panoului, fără a fi necesară o umezire. Resturile de clei de pe versoul lor s-au îndepărtat prin comprese umede cu metil celuloză. Deformările cartonului gros, cașerat din mai multe straturi, s-au eliminat prin umezirea acestuia între straturi umede de vată de hârtie, așezându-l apoi sub o sticlă, care i-a aplicat cartonului ușor umezit o ușoară presare. S-a considerat că este mai bine să se evite încercarea îndepărtării halourilor de apă, iar echipa nu s-a considerat pregătită nici pentru o eventuală dezacidifiere.⁴² După o zi, rezultatele obținute prin metoda presării s-au dovedit satisfăcătoare, cartonul s-a netezit și și-a păstrat această stare și după uscarea. După acesta s-au fixat straturile desprinse și s-au lipit rupturile. La lipirea fotografiilor pe panou s-a folosit adezivul menționat, pe bază de metil celuloză. S-a realizat retușul ornamentului geometric. În final, panoul a fost înrămat, folosindu-se o ramă cu sticlă închisă la spate cu un carton neacid (foto 43-44).

6.2 Obiectele din moștenirea familiei Gyárfás

Fondul moștenit de la familia Gyárfás conține o bogată colecție de materiale fotografice, dintre care muzeografiile au decis expunerea numai a două fotografii originale de dimensiuni mari, restul fotografiilor fiind expuse pe pereți doar sub forma unor copii.

6.2.1 Fotografii înrămate ale lui Gyárfás Endre și Gyárfás Ilona⁴³

Aceste două obiecte s-ar fi putut aminti mai degrabă printre obiectele restaurate de lemn, deoarece s-au restaurat în primul rând ramele lor, dar datorită conținutului lor, le enumerăm totuși printre cele de hârtie. Din punct de vedere fotografic, ambele fotografii aparțin tipului celoidin mat, cașerat pe carton. Ramele lor de lemn sunt bogat ornate, cu aplicații de gips, colorate și „aurite” cu bronz, în interior având un capac oval negru din lemn. Ramele erau foarte murdare, rama fotografiei soțului prezenta pierderi de material în două-trei locuri, la rama fotografiei soției aplicațiile de gips erau casante din cauza uscării suportului de lemn și se desprindeau la cea mai mică atingere. Cartoanele pe care au fost cașerate fotografiile au îngălbenit, au devenit ușor acide, dar nu erau încă friabile. Cartoanele care fixau fotografiile în ramă erau puternic deformate și foarte acide, inițial erau fixate prin cuie de lemn și erau lipite de jur împrejur cu hârtie încheiată. Pentru ușurarea montării în rame și prevenirea deplasării fotografiilor cașerate, acestea au fost inițial lipite de sticlă cu ajutorul unor mici discuri de hârtie încheiată, dar în

⁴¹ Carboxi-metil-celuloză, producător: Magyar Viscosagyár, Nyergesújfalu, Ungaria.

⁴² Subliniem încă o dată că la nivel de echipament am fost nevoiți să improvizăm.

⁴³ Cele două obiecte aparțin Comunității Reformate din Cristuru Secuiesc; ele fiind împrumutate muzeului pe termen lung.

prezent acestea s-au rupt sau din cauza îmbătrânirii cleiului s-au desprins de pe suprafața sticlei. Fotografiiile s-au păstrat intacte, fără rupturi sau desprinderi, având doar suprafața prăfuită. Comparând suprafețele acoperite de rame cu cele libere, se poate observa o ușoară decolorare și o virare a culorii spre roz.

Depunerile ancrasate pe suprafața ramelor s-au îndepărtat folosind o soluție de 0,05% Evanat⁴⁴ în apă rece distilată, la care s-a adăugat și o soluție 3% de Selecton B2.⁴⁵ Elementele decorative de gips desprinse s-au fixat cu adezivul UHU Hart⁴⁶, iar zonele lipsă s-au completat cu pastă de completare lemn.⁴⁷ Depunerile de praf în strat gros de pe suprafața fotografiilor s-au îndepărtat cu o pensulă moale. Fotografiiile s-au remontat sub sticla originală, iar capacele din carton de pe verso au fost schimbate în cartoane neacide.

6.2.2 Albumele foto ale familiei lui Gyárfás Endre

Albumul de dimensiuni mai mici, de 10 x 15 cm, învelit în pânză, era probabil achiziționat din comerț, fiind un album fabricat în serie. Filele interioare erau formate din trei straturi de hârtie, adică pe un carton de mijloc s-a cașerat pe ambele fețe câte o hârtie aurie cu model imprimat, iar locul fotografiilor era desemnat prin stanțare. Cașerarea s-a desprins în mai multe locuri, de aceea hârtia ce învelea suprafața prezenta mai multe rupturi și zone lipsă. După curățirea uscată cu radieră a tuturor filelor, rupturile au fost lipite cu un adeziv pe bază de metil-celuloză⁴⁸, după care s-a consolidat cotorul care din cauza desprinderii textilei cașerate nu se mai putea răsfoi (*foto 37*).

Celălalt album învelit în piele, închis cu ferecătură, avea pe coperta superioară un monogram în ferecătură: Gy. E. Filele interioare au fost confecționate asemănător albumului mic; și în acest caz cașerarea era desprinsă și ruptă în mai multe locuri. Pielea învelitoare era slăbită și ruptă în unele zone de la deschidere. După curățirea cu radiera s-au lipit aceste rupturi ca coperta să nu se desprindă de corpul cărții. Urmele mai mici de uzură de pe suprafețele curate, cu rezistență mecanică bună ale pielii nu au fost restaurate. Albumul a fost expus în poziție închisă; fiind așezat pe masa cu intarsii restaurată, sub el s-a așezat un carton neacid, care să separe cele două obiecte într-un mod invizibil vizitatorului.

Descoaserea și restaurarea integrală a celor două albume nu a fost posibilă, dar prin aceste mici intervenții am putut stabiliza starea lor și am putut preveni formarea unor noi rupturi. Fotografiiile din cele două albume sunt păstrate separat, de către gestionarul colecției, ele nefiind expuse.

⁴⁴ Sulfat de alcool gras, substanță tensio-activă.

⁴⁵ Sarea disodică a acidului etilen-diamino-tetraacetic, EDTA.

⁴⁶ Producător: UHU GmbH & Co. KG.

⁴⁷ Chit de lemn Akriin, Producător: JUB Kemica Industrija d.d., Dol pri Ljubljani 28, Slovenia.

⁴⁸ Carboxi-metil-celuloză, producător: Magyar Viscosagyár, Nyergesújfalu, Ungaria.

7. Microclimatul expoziției

În ultimul capitol vă prezentăm pe scurt principalele caracteristici de conservare preventivă ale expoziției. Sarcina restauratorului nu se termină la finalizarea restaurării obiectelor, ci el trebuie să se preocupe și cu modul de expunere a acestora.

Muzeografii care au conceput expoziția permanentă a Muzeului din Cristuru Secuiesc au avut în vedere principiile conservării patrimoniului, mai mult, au cerut opinia conservatorilor și i-au implicat în conceperea expunerii.

Măsurătorile microclimatice și de intensitate luminoasă s-au realizat cu aparatul ELSEC 764 UV Monitor⁴⁹.

7.1 Aerul ca factor microclimatic

Având în vedere că posibilitățile financiare nu au permis instalarea unui sistem de condiționare a aerului și acoperirea ferestrelor cu folii de protecție UV, ne-am străduit să realizăm un sistem de climatizare pasivă cât mai potrivit. Procedeele uscate de finisare aplicate la amenajarea spațiilor de expunere nu au crescut considerabil umiditatea relativă (UR) a încăperilor, mai mult, zidurile groase, ten-cuite, vâruite ale spațiilor cu pivnițe, uși și ferestre etanșe, precum și suprafețele extinse de gips carton au acționat ca elemente naturale de tamponare a umidității. Ferestrele, oricum etanșe, au fost etanșate suplimentar. Vitrina de expunere a obiectelor arheologice din metal, sensibile la UR, nu s-a putut etanșa corespunzător, din acest motiv organizatorii expoziției au recurs la o soluție de compromis: introducerea silicagelului în vitrină. În cele două cutii nevizibile de depozitare, așezate în partea inferioară a vitrinei, s-a pus silicagel preconditionat la UR 45%, mai ieftin, iar în colțul mai puțin vizibil al vitrinei s-a așezat Bluegel, care semnaleză prin schimbare de culoare creșterea UR. Astfel, se poate verifica cu o singură privire dacă microclimatul vitrinei este corespunzătoare sau nu⁵⁰. Alte câteva obiecte arheologice din lemn, os, respectiv piele, au fost expuse în condiții similare (*foto 46*).

Aerisirea spațiilor de expunere s-a rezolvat prin ferestrele orientate spre curtea interioară a clădirii, respectiv prin una din uși, care se deschide tot spre curtea interioară. Astfel, aerul mai poluat datorită șoselei cu trafic intens care trece prin fața muzeului are un acces limitat în spațiile de expunere.

7.2 Iluminatul

Lămpile din expoziție au fost alese și plasate având în vedere și sensibilitatea la lumină a exponatelor. Astfel, s-a evitat așezarea corpurilor de iluminat în apropierea

⁴⁹ Járó Márta: A legfontosabb műtárgykörnyezeti paraméterek mérése (Măsurarea principalilor parametri de microclimat). Múzeumi Állományvédelmi Füzetek 1 (Caiete de Conservare Muzeala 1). Budapesta, 2005. p. 11.

⁵⁰ Elias Casanovas – Luis E. – Ana Isabel Seruya: Climate Control in a 16th Century Building in the South of Portugal, In. 12th Triennial meeting, Lyon, 29 August – 3 September 1999: preprints, Vol 1. ICOM Committee for Conservation, James & James, London, 1999.

Tabelul 1. Valorile măsurate în spațiile de expunere în 7 iulie 2007

	Sala 1	Sala 2	Sala 3	Sala 4	Sala 5	Sala 6	Sala 7	Sala 8	Sala 9
UR (%)	57,3	56,1	56,4	61,3	61,0	59,5	59,9	59,3	61,0
T (C°)	24,4	24,4	24,3	24,2	24,3	24,3	24,2	24,1	24,0

În ziua în care s-au făcut măsurătorile vremea a fost frumoasă, însorită, în sălile de expunere se reînnoia rețeaua electrică și paralel era în curs reconstruirea sobei din expunere.

Tabelul 2. Valorile măsurate în spațiile de expunere în 30 iulie 2009

	Sala 1	Sala 2	Sala 3	Sala 4	Sala 5	Sala 6	Sala 7	Sala 8	Sala 9
UR (%)	49,7	51,5	50,0	50,5	48,7	49,9	49,0	51,4	48,9
T (C°)	25,5	25,2	25,1	25,0	25,1	25,0	24,0	24,9	25,1

În ziua în care s-au făcut măsurătorile vremea a fost frumoasă, însorită, în sălile de expunere reînnoia rețeaua electrică era aproape finalizată și s-au început lucrările de instalare a plăcilor de gips-carton. Măsurătorile au fost efectuate la ora 17,30.

Tabelul 3. Valorile măsurate în spațiile de expunere în 15 aprilie 2010

	Sala 1	Sala 2	Sala 3	Sala 4	Sala 5	Sala 6	Sala 7	Sala 8	Sala 9
UR (%)	37,6	36,9	36,5	37,1	37,9	37,7	37,1	38,0	37,5
T (C°)	17,4	17,4	17,3	17,2	17,1	17,0	16,9	17,0	16,9

În ziua măsurătorilor cerul a fost înnorat, ploaia, umiditatea atmosferică era ridicată. Măsurătorile s-au efectuat la ora 13.

obiectelor cu fotosensibilitate medie și ridicată, respectiv în cazul iluminării unor asemenea obiecte s-a redus intensitatea luminoasă a sursei. În acest scop în fiecare spațiu de expunere există sisteme independente de reglare a intensității luminoase în vitrine și instalații. Acest sistem asigură orientarea atenției vizitatorului spre obiecte, detaliile tehnice ale expunerii rămânând în semi-întuneric.

La proiectarea iluminării diferitelor vitrine s-a avut în vedere natura materială a obiectelor care se vor etala, deci chiar vitrinele din aceeași încăpăre s-au iluminat cu intensități diferite, dacă s-au amplasat în ele obiecte de natură diferită, renunțându-se la reglarea generală a intensității luminoase pe săli. O altă modalitate de control a luminozității a fost alegerea lămpilor, a puterii și a spectrului de emisie (lumină caldă sau rece) a acestora. Astfel, chiar și dacă intensitatea luminoasă din unele săli se regla de la un dimmer central, lămpile care iluminau anumite obiecte au fost adaptate la cerințele impuse de acestea. Lumina naturală s-a eliminat complet prin camuflarea/ acoperirea totală a ferestrelor. În vitrinele care nu conțin obiecte fotosensibile s-au instalat lămpi cu halogen cu lumină rece.

7.3 Vitrine și instalații

Vitrinele s-au realizat din gips carton și s-au finisat cu o vopsea pe bază apoasă. Postamentele s-au tăiat la dimensiune din polistiren expandat „Hungarocell” și după izolarea corespunzătoare a suprafeței s-au finisat tot cu vopsea pe bază de apă. Toate etichetele și textele informative au fost așezate în exteriorul vitrinelor, în vitrine nu s-a introdus nici un element care ar putea emite substanțe nocive (poluanți interni). Obiectele s-au rezemat pe benzi de pleci tăiate la dimensiune cu ferestrăul și îndoite la cald. Pardoseala s-a acoperit cu o mochetă potrivită estetic, care se întreține în mod corespunzător pentru a nu deveni as-

cunzătoare pentru insecte sau alți agenți de biodegradare. Pe partea interioară – izolată cu carton – a ferestrelor s-au așezat panourile informative multilingve ale expoziției, care au camuflat în mod estetic și util întreaga suprafață a ferestrelor (foto 47).

Cei care au posibilitatea să viziteze orașelul situat de-a lungul cursului superior a Târnavei Mari să viziteze neapărat muzeul din centrul orașului, unde, în afara expoziției prezentate în acest articol, vor putea să vadă multe alte lucruri interesante (foto 48).

BIBLIOGRAFIE

- BEÖTHYNÉ KOZOCSA Ildikó – KASTALY Beatrix: Bevezetés a restaurálásba; a restaurálás dokumentáció. A papír, a pergamen és a bőr fertőtlenítése és száraz tisztítása (Introducere în restaurare; documentația de restaurare. Dezinfectarea și curățirea hârtiei, pergamenului și a pielii). Ediția a 2-a, Országos Széchényi Könyvtár (Biblioteca Națională Széchényi), Budapesta, 2000.
- BENKŐ Elek – DEMETER István – SZÉKELY Attila: Középkori mezőváros a Székelyföldön (Târgurile Secuimii medievale). Erdélyi Tudományos Füzetek 223 (Caiete Științifice Transilvănene 223). Publicație a Societății Muzeului Ardelean. Cluj, 1997.
- BENKŐ Elek – UGHY István: Székelykeresztúri kályhacsempék 15-17. század (Cahlele de secol 15-17 din Cristuru Secuiesc). Editura Kriterion, București, 1984.
- CHALUPKA Rezső: Hallerkeői. Gr. Haller János (Történeti arckép/Portret istoric), Székelyudvarhely/Odorheiu Secuiesc, 1911.
- JÁRÓ Márta: Klimatizáció, világítás és raktározás a múzeumokban (Climatizare, iluminat și depozitare în muzee), Budapesta, 1991.

KASTALY Beatrix – SIMON Imola: A sérült papír kija-vítása és a papír anyagának megerősítése (Consoli-darea și completarea hârtiei degradate). Ediția a 2-a, Országos Széchényi Könyvtár (Biblioteca Națională Széchényi), Budapesta, 2000.

SÁNDOR-ZSIGMOND Ibolya (szerk.): Apáink arca, képek Nagy Béla székelykeresztúri fényképész hagyatékából (Portretele strămoșilor noștri, fotografii din moștenirea fotografului Nagy Béla din Cristuru Secuiesc), Muzeul Molnár István, Cristuru Secuiesc, 2009. pp. 7-11.

SOR Zita – ORMOS József – CS. PLANK Ibolya: Fényképgyűjtemények állományvédelme (Conservarea colecțiilor fotografice), Múzeumi Állományvédelmi Program (Programul de Conservare Muzeală), Budapesta, 2008. 76. p.

TÍMÁRNÉ BALÁZSY Ágnes: Műanyagok a műtárgyvédlemben (Materiale plastice în conservare). Restaurátor- és Konzervátor Intézet jegyzete 7 (Notițe de curs ale Institutului de Conservare-Restaurare). Budapesta, 1978. tabelul 9/b.

B. Perjés Judit

Artist restaurator obiecte de patrimoniu
1076 – Budapesta, Thököly út 10.
Tel.: +36-30-415-3756,
E-mail: respenna1@t-online.hu

Domokos Levente

Asistent restaurator, student
Muzeul Molnár István
535400 – Cristuru Secuiesc, Piața Libertății 45.
Tel.: +40-266-242580,
E-mail: domokoslev@freemail.hu

Puskás Katalin

Artist restaurator hârtie-carte
Restaurator, conservator
Muzeul Maghiar al Geografiei
2030 – Érd, Budai út 4.
Tel.: +36-23-363-036
E-mail: puskas.katalin@foldrajzimuzeum.hu

Titlurile fotografiilor

Foto 1. Cahlă olandă, cu completări, în timpul retușului.

Foto 2. Cahle cu completări înainte de retuș.

Foto 3. Cahle restaurate expuse în sala 5.

Foto 4. Restauratorii în timpul activității.

Foto 5. Vase medievale târzii, restaurate și expuse în sala 5.

Foto 6. Cahle medievale tip oală, elemente de coronament simple și olane, respectiv un horn de sobă, restaurare și expuse în sala 4.

Foto 7. Încuietoare din vestigiile de secol 12-13, conservată în 1994.

Foto 8. Aceiași încuietoare în timpul re-restaurării din 2009, după îndepărtarea stratului de protecție.

Foto 9. Una din vestigiile depozitate fără o conservare prealabilă, înainte de restaurare.

Foto 10. Clește de turnare pentru gloanțe, înainte de restaurare.

Foto 11. Clește de turnare pentru gloanțe, după de restaurare.

Foto 12. Căldare de cupru de secol 17, înainte de restaurare.

Foto 13. Interiorul căldării după restaurare.

Foto 14. Eflorescențele de săruri apărute pe doagele găleții de lemn înainte de începerea tratamentului.

Foto 15. Găleata de lemn restaurată și asamblată, înainte de montarea cercurilor reconstituite.

Foto 16. Găleata de lemn după restaurare, expusă în sala 4.

Foto 17. Fântâna reconstituită în jurul căpușelii de lemn originale, în sala 4.

Foto 18. Elementele originale ale porții de țințirim în timpul restaurării, fragmente înainte (partea superioară) și după (partea inferioară) curățire.

Foto 19. Detaliu al porții de țințirim: în partea stângă suprafața tratată în repetate rânduri cu ulei de in, îmbătrânită, înainte de curățire; în partea dreaptă.

Foto 20. Poarta de țințirim montată în expoziție, între sălile 5 și 6.

Foto 21. Restaurarea mesei.

Foto 22. Fotoliul în timpul restaurării, înainte de retapițare.

Foto 23. Rezemătoare pentru brațe decorată cu o intarsie din rădăcină de plop.

Foto 24. Versoul suprafeței de șezut al fotoliului în timpul restaurării; se pot distinge urmele cuielor care fixau tapițeria originală.

Foto 25. Dulapul înainte de restaurare.

Foto 26. Versoul dulapului cu urmele intervențiilor anterioare.

Foto 27. Dulapul în timpul restaurării, fără foile pictate.

Foto 28. Piese de mobilier restaurate, expuse în sala 7.

Foto 29. Imagine de arhivă a textilelor găsite în cripta Matskási

Foto 30. Cămășile din mătase și boneta găsite în criptă, cu mai mulți ani înainte de restaurare.

Foto 31. Cămașă mortuară din mătase, în timpul restaurării

Foto 32. Boneta tricotată mecanic, după restaurare.

Foto 33. Una din cămășile de mătase, întinsă în vitrina de expunere.

Foto 34. Una din cutiile de păstrare a negativelor de sticlă, înainte de restaurare.

Foto 35. Panoul cu fotografiile înainte de restaurare.

Foto 36. Obiecte selectate din moștenirea lui Nagy Béla în ultima sală de expunere, într-o instalație care simbolizează fosta vitrină a atelierului de fotografie.

Foto 37. Albumul pentru fotografii de dimensiuni mai mici, în timpul restaurării.

Foto 38. Poarta de țințirim protejată pe perioada amenajării expoziției.

Foto 39. Echipa extenuată, în zilele premergătoare vernisării expoziției. În primul rând, de la stânga la dreapta: Körösfői Zsolt, Kedei Gyöngyi, Sándor-Zsigmond Ibolya, Fáy Balázné, B. Perjés Judit, Hügyeczné Rektorik Éva; în al doilea rând: Radakovic Marina, Puskás Katalin, Domokos Levente, Váczi Karin, Luka Zsuzsanna; în al treilea rând: Sándor-Zsigmond Dénes

Traducere: Márta Guttmann și Krisztina Márton,